

PLEONAZM VA TAVTOLOGIYALARNING TILNING TURLI YARUSLARIDA QO`LLANILISHI

Abdusamatova Ominabonu G`ulomjon qizi

Andijon Davlat universiteti 2-bosqich doktoranti

+998901486843

ominahonn@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqola tautologiya va pleonazmning turli til darajalarida o'rganilishi va tizimlashtirilishiga bag'ishlangan. Tadqiqotning maqsadi tautologiya va pleonazmning asosiy xususiyatlarini aniqlash, ularning fonetika, sintaksis kabi turli til qatlamlarida qanday qo'llanilishini tahlil qilishdan iborat. Muallif ushbu ikki tushuncha o'rtasidagi farqlarni aniqlashga harakat qilib, o'z tadqiqotida qiyosiy uslubdan foydalangan. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy tilshunoslikda tautologiya va pleonazm mustaqil til hodisalari bo'lib, ular faqat uslubiyatda emas, balki fonetika va sintaksisda ham uchraydi.

Kalit so'zlar: leksik ortiqchalik, tautologiya, pleonazm, farqlovchi belgilar, reduplikatsiya.

Аннотация: Настоящая статья посвящена изучению и систематизации тавтологии и плеоназма на разных уровнях языка. Целью исследования является рассмотрение признаков тавтологии и плеоназма, их функционирования на различных языковых ярусах, как фонетика, синтаксис. Автор постарался найти разграничение между этими двумя терминами, употребляя сравнительный метод в своём исследовании. Результаты анализа позволяют сделать вывод о том, что в современной лингвистике тавтология и плеоназм представляют собой самостоятельные явления, которые встречаются не только в стилистике, но и в фонетике и синтаксисе.

Ключевые слова: лексическая избыточность, тавтология, плеоназм, дифференциальные признаки, редупликация.

Abstract: This article is dedicated to the study and systematization of tautology and pleonasm at different levels of language. The objective of the research is to examine the characteristics of tautology and pleonasm, as well as their functioning across various linguistic layers, such as phonetics and syntax. The author attempts to establish a clear distinction between these two terms by employing a comparative method in the study. The analysis results indicate that in modern linguistics, tautology and pleonasm are independent linguistic phenomena that occur not only in stylistics but also in phonetics and syntax.

Keywords: lexical redundancy, tautology, pleonasm, differential features, reduplication.

Zamonaviy tilshunoslikda tautologiya va pleonazm atamalarini farqlash bilan bogʻliq asosiy masala nazariy hamda amaliy jihatdan dolzarb boʻlishiga qaramay, hanuzgacha oʻz yechimini topmagan. Ushbu hodisalarni aniq differensial belgilari bilan tavsiflashdagi qiyinchiliklarning sabablari orasida bu masalaga bagʻishlangan maxsus monografik tadqiqotlarning yetishmasligi hamda lingvistik yondashuvlarning xilma-xilligi mavjud boʻlib, bu tautologiya va pleonazm tushunchalarini hamda ularning til tizimidagi funksiyalarini turlicha talqin qilishga olib keladi. Odatda, tadqiqotchilarning eʼtibori tautologiya va pleonazmning alohida jihatlarini tahlil qilishga qaratilgan. Masalan, mazkur til hodisalarining tarixiy rivojlanishi va farqlanishiga oid ayrim masalalar A.I. Vasilyev, A.P. Yevgenyeva va G. Selivanovanning ishlarida koʻrib chiqilgan. Ushbu mavzu yuzasidan gʻarb olimlari tomonidan salmoqli ishlar amalga oshirilgan boʻlishiga qaramay, aynan oʻzbek tilida bu mavzu yuzasidan yechimini kutayotgan masalalar talaygina. Sababi yuqorida taʼkidlab oʻtilgan tushunchalar nafaqat stilistikada, balki tilning boshqa yaruslarida ham qoʻllanilishi mumkin.

Ushbu maqolaning maqsadi ortiqchalikning fonetika, sintaksis kabi tilshunoslikning muayyan boʻlimlarida qanday foydalanilishi va ularning stilistikada qoʻllanilishidan farqli jihatlarini tadqiq qilishdan iborat.

Olimlar tomonidan fonetik pleonazmlar haqida turli xil qarashlar ifodalangan. R. Kuygurov fonetik pleonazmlar til tizimida ham uchrashishini taʼkidlaydi. Kaxarova Nning fikricha, fonetik takrorlarni pleonastik qoʻllanish sifatida koʻrib chiqish notoʻgʻri. Aks holda, unlilarning almashinuvi, soʻzlarning takrorlanishi, soʻzlarning taqlidi va barcha takroriy shakllar pleonastik qoʻllanish deb nomlanishi kerak boʻladi. Natijada, pleonazm chegaralarini aniqlashda chalkashliklar yuzaga keladi.

Pleonazmning yana bir turi sintaktik pleonazmdir. Ular, asosan, oʻzbek tilining shevalari uchun xosdir. Maʼlumki, soʻzlashuv nutqi tinglovchiga toʻgʻridan-toʻgʻri yoʻnaltirilgan, oldindan tahrirlanmagan va silliqanmagan nutq shaklidir. Yozma nutqda fikrni ifodalash shaklini tanlash imkoniyati mavjud boʻlsa, soʻzlashuv nutqida bunday imkoniyat mavjud emas. Shu sababli, soʻzlovchi oʻz fikrini ifodalash jarayonida fikrning oʻziga chalgʻimaydi, balki gapni mantiqiy izchillikda davom ettirish uchun yangi usulda bogʻlaydi. Bunday holatda birinchi gapning oxirgi qismi (poperechniy tarkib) ikkinchi gapning bosh qismiga koʻchiriladi, natijada sintaktik pleonazm yuzaga keladi.

Demak, gap tuzilishining kengayishi, aniqroq aytganda, ortiqcha yoki nomaqbul soʻzlar va birikmalar hisobiga kengayishi oldindan rejalashtirilmagan muloqot natijasida yuzaga keladi va pleonazmning bir shakli sifatida namoyon boʻladi [1. 4-5].

Ravshanki, aynan rus tilida ham ushbu mavzu yuzasidan maʼlum bir izlanishlar olib borilgan boʻlib, natijalarga koʻra, tautologiya quyidagi til darajalarida namoyon boʻladi:

1. Fonetik daraja: Til materiallariga asoslanib, ikkita periferik tautologik birikma turi ajratilishi mumkin. Ushbu holatlarda tovush shakllari bir-biriga oʻxshash boʻlsa-da, semantik maʼno turlicha boʻladi:

a) Fonetik tautologiya – tarkibiy qismlar oʻzaro ohangdosh, biroq ular bir-birining semantikasini takrorlamaydi (odatda, bunday iboralar uslubiy jihatdan oʻzini oqlaydi,

chunki ular o‘quvchining e’tiborini jalb qilish uchun xizmat qiladi). Masalan: **Концам света конец не светит** («КП», 27.09.2012);

b) Etimologik tavnologiya – tarkibiy qismlar bitta ildizga asoslanadi, natijada ularning shakli bir xil bo‘lsa-da, ekstralingvistik omillar sababli mazmun takrorlanmaydi. Masalan: *Перейдя на чёрные чернила, Нечипоренко поставил кляксу* («Нева», 2003).

2. Leksik-semantik daraja:

a) Konvensional tavnologiy – til normalarida mustahkamlangan iboralar:

Судей тоже судят («РГ», 20.11.2003);

b) To‘g‘ridan-to‘g‘ri tavnologiya – tarkibiy qismlar shakl va mazmun jihatdan takrorlanadi:

- Uslubiy maqsadda ishlatilgan tavnologiya: *Ходячие жёлтые пилюлины, смысл жизни которых заключается в служении злейшим злодеям планеты Земля* (zebra-tv.ru, дата обращения - 12.07.2015);

- Tasodifan ishlatilgan tavnologiya, xato deb qabul qilinadi : *Они на двух машинах объехали все владимирские остановочные пункты Владимира* (zebra-tv.ru, дата обращения –15.07.2015).

Shunday qilib, tavnologiyaning turli turlari mavjud bo‘lsa-da, faqat bittasi xato sifatida qabul qilinadi, qolganlari esa ma’lum semantik yoki uslubiy maqsadlarda ishlatiladi.

3. Sintaktik daraja: Конечно, праздник праздником, а безопасность безопасностью («Владимирская газета», 6.08.2010).

4. Morfemik daraja:

a) Old qo‘shimcha yonida kelgan ravish uning ma’nosini takrorlaydi: *Огромная связка разноцветных шаров взлетает вверх* («Звезда», 2010);

b) Fe’l shaklida ishlatilgan qo‘shimcha yonida kelgan ravish ma’noni takrorlaydi: *...он попытался отрефлексировать уже имеющийся опыт...* (lenta.ru, 8.07.2015) [2. 37-37].

Т. А. Kovalova tautologiyani semantik va pragmatik asoslangan (masalan, *А я буду вам улыбаться улыбкой блаженной*) yoki asoslanmagan (masalan, *Достроить объекты незавершённого строительства*) takrorlash shakli deb tushunadi. Tautologiya bir xil ildizga ega, lekin grammatik jihatdan farqlanuvchi leksik birliklarning takrorlanishiga asoslanadi (*поднялись на довольно высокую высоту*) misolida bo'lgani kabi va bir vaqtning o'zida fonetik hamda leksik darajada namoyon bo'ladi [3. 6].

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlab o'tish joizki, pleonazm va tautologiya tushunchalari, umumiy olganda nutqiy ortiqchalik fonetikadan tortib sintaksis, morfologiya, so'z yasalishi kabi lingvistika bo'limlarining barchasida mavjud bo'lib, ular turlicha talqin qilinadi. Natijada, yangi tushunchalar vujudga keladi va har biri alohida o'rganish talab qiladi. Ularning o'rtasidagi o'xshashlik va tafovutlarni aniqlash ham biroz mushkuldir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Кахарова Н. Н. К вопросу о рассмотрении литературной нормы и плеоназма в узбекском языке. *Economy and innovation*, 2023.- 6 с.
2. Ковалёва Т. А. Тавтология и плеоназм в отечественном языкознании: интегральный и дифференциальный аспекты. *Вестник МГОУ: Русская филология*, 2016.- 38 с.
3. Ковалева Т. А. Тавтология и плеоназм в русском языке XXI века: полисистемный аспект : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. – Великий Новгород, 2017. – 22 с.